

ERZİNCAN TARİHİ

3. CİLT

ERZİNCAN TARİHİ
CİLT III
“YENİÇAĞ DÖNEMİNDE ERZİNCAN”

Editörler

Doç. Dr. Süleyman LOKMACI

Dr. Arş. Gör. Fatih ÇİÇEK

Bu kitabın tüm hakları Erzincan Valiliği ve
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğü'ne aittir.
Kitapta yer alan bölümlerdeki tüm sorumluluk yazarlarına aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Haberleşme Adresi:

Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Atatürk Mahallesi Kültür Merkezi

Barış Manço Park İçi

Telefon:0 446 214 30 79

Faks:0 446 214 80 22

E-Posta:iktm24@kulturturizm.gov.tr

Erzincan Valiliği Yayınları

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Yayınları

ISBN: 978-975-17-4615-3

Erzincan-2020

16. YÜZYIL BAŞLARINDA KEMAH ÇEVRESİ YERLEŞMELERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR*

Giriş

Bu çalışmada Kemah ve çevresinin 1516¹ ve 1530² tahrirleri temel alınmıştır. Kemah tahrir defterleri incelendiğinde 1516 yılında Kemah ve bağlı nahiyelerinde mevcut 298 köyün 146'sı viran/harap olarak, 36'sı ise nüfussuz yani boş bir şekilde kaydedilmiştir. Bir başka ifade ile 1516 yılında Kemah ve çevresinde bulunan 298 köyün 182'si yani toplam köy sayısının % 62'si harap ve boştur. 1530 yılına gelindiğinde ise toplam 291 köyün 88'i yani % 30'u nüfussuz bir şekilde kaydedilmiştir. Bu tahrir defterinde harap/viran ifadeleri görülmemektedir. Çalışmanın temelini buna bağlı sorular oluşturmaktadır: Bu köyler neden boşaldı? Köylerde yaşayanlara ne oldu? 1516 sonrası bu bölgenin yerleşmeleri ve nüfusunda bir değişiklik oldu mu? Bahsi geçen sorular etrafında Kemah ve çevresinin Osmanlı tarafından fethi öncesi ve sonrasında bölge iskan ve demografisinde neler yaşandığı iki tahrir defter verilerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kemah ve Çevresinde Nüfus ve Yerleşme

Yerleşmeler bahsinde belirtilmesi gereken hususlardan biri fethin hemen akabinde 1516 yılında yapılan tahrirlerdeki nahiyelerin idari sınırlarının 1530 yılında yapılan tahrirde değiştiğidir. Örneğin 1516 yılında Ortaıl nahiyesine bağlı olan Babi, Manuker, Kelesink, Çaksur, Sagik, Uri-i Süfla, Marik köyleri 1530 tahririnde Güney Kemah'a bağlı gözükmektedir. Yine Ortaıl nahiyesine bağlı olan Sitem-i Ulya köyü 1530 tahririnde Aşağıil; Pağnik köyü ise 1530 tahririnde Vadivank nahiyeleri sınırları içerisinde. Keza 1516 yılında Güney Kemah nahiyesine bağlı olan Kerer, Kigari, Mığıkar köyleri 1530 tahririnde Vadivank nahiyesine bağlı gözükmektedir. Bu çalışmada nahiyelere bağlı köy sayıları ve buna bağlı değerlendirmeler 1530 tahririndeki idari sınırlara göre yapılmıştır.

1516 yılında Kemah ve çevresinde kayıtlı 298 köyün 182 adedi yani % 62'si viran ve/veya nüfussuz olarak kaydedilmiştir. Harap ve boş köyler meselesi nahiyeler bazında ele alındığında daha net çıkarımlar yapabilmek mümkün olabilir. 1516 yılında en fazla harap/viran/boş köyün bulunduğu yerler Kemah'ın kuzeybatı sınırını teşkil eden Gercanis (Refahiye) çevresidir. Diğimli ve Dinasor'un tamamı, Gercanis'in %95'i, Orçol'un % 88'i ve Vadivank'ın % 78'i harap/viran/boş köy olarak kaydedilmiştir. Kemah'ın kuzeybatı sınırını teşkil eden sadece bu beş bölgede 1516 yılında kayıtlı 96 köyün 86'sı yani % 90'ının harap/viran olduğu düşünüldüğünde Kemah ve çevresinde yaşanmış olan problem her ne ise, özellikle bahsedilen bu beş bölgede daha ağır yaşandığı muhakkaktır.

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tokat, alpaslan.demir@gop.edu.tr

¹ BOA.TD. 60.

² BOA.TD. 168.

1530 yılına gelindiğinde kayıtlı 291 köyün 88'i yani % 30'u nüfussuz olarak yazılmıştır. 1516 yılına göre sayı ve oran azalmış olsa da Anadolu'nun başka bölgeleri ile kıyaslandığında bu oran halen yüksektir.³ Nahiye bazında bakıldığında 1530 yılında nüfus barındırmayan köylerin oranı yukarıdan aşağıya doğru Aşağıl, Vadivank, Ortail, Kuruçay sıralaması ile gitmektedir. 1516 yılında yüksek oranda viran köye sahip nahiyelerin 1530 yılına gelindiğinde köylerin büyük oranda iskan edildiği ve viran sayılarının düştüğü görülmektedir. Örneğin, 1516 yılında köylerinin %100'ü viran olan Diğİnlü nahiyesinin bu oranı 1530 yılında % 16'ya düşmüştür. Keza köylerinin % 100'ü viran olarak kayıtlı Dinasor nahiyesinin 1530 yılındaki viran oranını % 30'a tekabül etmektedir. Özellikle 1516 yılında viran köy sayısı yüksek olan Diğİnlü, Dinasor, Gercanis, Orçol ve Vadivank nahiyelerinin viran köylerinin 1530 yılına geldiğinde nüfus barındırmaya başladığı görülmektedir (bkz. Tablo I, Tablo IV).

	1516				1530		
Nahiye	Toplam Köy	Viran ve Boş		Nahiye	Toplam Köy	Boş Köy	
		Adet	%			Adet	%
Diğİnlü	12	12	100	Aşağıl	44	17	39
Dinasor	17	17	100	Vadivank	30	11	37
Gercanis	20	19	95	Ortail	17	6	35
Orçol	16	14	88	Kuruçay	50	16	32
Vadivank	31	24	78	Dinasor	17	5	30
Kuruçay	56	32	57	Gercanis	21	6	29
Kuzey Kemah	44	23	52	Güney Kemah	35	10	29
Ortail	18	9	50	Orçol	25	6	24
Aşağıl	47	20	43	Kuzey Kemah	39	9	23
Güney Kemah	37	13	35	Diğİnlü	13	2	16
TOPLAM	298	182	62	TOPLAM	291	88	30

Tablo I: Kemah Bölgesi Viran/Boş Köy Sayı ve Oranları

³ Karşılaştırma için bkz. Alpaslan Demir, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

Çalışmanın temel sorunlarından biri, viran köy sayısının fazlalığı ve bu köylerde bulunan nüfusa ne olduğudur? Özellikle Osmanlının burayı fethetmesi akabinde yaptığı tahirde görüldüğü üzere, viran köylerin çokluğu bölgenin nüfus bakımından ağır bir tahribata uğradığını göstermektedir. Hattızatında mevcut nüfus barındıran 116 köyün 69'u (5'i gayrimüslimlerin çoğunluğunda) gayrimüslimlerce, 47'si (2'sinde Müslüman nüfus ağırlıkta) ise Müslümanlarca meskundur. 116 köyün ortalama vergi nüfusu 15 neferdir. Anadolu'nun geneline bakıldığında oran düşüktür. Gayrimüslim köylerin vergi nüfusu ortalaması yaklaşık 21 nefer iken Müslüman köylerin vergi nüfusu ortalaması 7 neferdir. Bu rakamlar dahi bölgede nüfus açısından bir sıkıntı yaşandığına delalet eder. Viran köyler nüfus kaybetmiş olduğu gibi mevcut nüfuslu köylerden de nüfus kayıpları olduğu söylenebilir. O halde bu nüfusa ne oldu? Bölgenin deprem kuşağında⁴ olması nedeniyle doğal afete bağlı olarak nüfus kaybı yaşandığı düşünülebilir. Fakat, bölgenin Osmanlı fethi öncesi siyaseten karışık bir bölge olduğu ve özellikle viran köylerin Kemah'ın Osmanlı-Safevi sınırını oluşturan nahiyelerinde yoğunlaştığı göz önüne alınmalıdır. Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere 1516 yılında en fazla harap/viran/boş köyün bulunduğu yerler Kemah'ın kuzeybatı sınırını teşkil eden Gercanis (Refahiye) çevresidir. Diğirli ve Dinasor'un tamamı, Gercanis'in % 95'i, Orçol'un % 88'i ve Vadivank'ın % 78'i harap/viran/boş köy olarak kaydedilmiştir. Kemah'ın kuzeybatı sınırını teşkil eden sadece bu beş bölgede 1516 yılında kayıtlı 96 köyün 86'sı yani % 90'ının harap/viran bir şekildedir. Dolayısıyla özellikle sınır bölgesi olmak üzere Kemah bölgesinin Osmanlı-Safevi mücadelesi neticesinde bir nüfus kaybı yaşadığı söylenebilir. Bu taktirde "o zaman bu nüfus nereye gitti?" sorusu akla gelmektedir.

1450-1600 tarihleri arasında Sinop'tan Tarsus'a (kuzeyden güneye) bir çizgi çekildiğinde, bu çizginin doğusunda kalan Osmanlı kazalarına ait tahir defterleri incelendiğinde⁵ 510 vergi neferi Kemahlı göçmenin varlığı görülmektedir. Kemahlı göçmenlerin % 66'sının (334 kişi) Osmanlı Devleti'nin Kemah ve çevresini fethederek istikrar kurması öncesine ait olması dikkat çekmektedir. Kemahlıların en yoğun göç kaydı 170 neferle (% 34) 1500-1525 tahirlerinde görülmektedir. Bu durum Kemah'ın fethi öncesi yaşanan Osmanlı Safevi mücadelesinin bir yansımasıdır. Fakat toplam 510 Kemahlı göçmen kaydından % 66'sının (334 nefer) Kemah'ın Osmanlı tarafından fethi öncesi gerçekleşmiş olması bölgede yaşanan Akkoyunlu-Karakoyunlu, Akkoyunlu-Osmanlı, Osmanlı-Safevi mücadelelerinin bir sonucudur. Bölgede yaşanan mücadeleler 1514 Çaldıran Savaşı'na kadar sürmüş ve bu savaş neticesinde Kemah, Erzincan ve çevresi Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgede istikrar sağlaması akabinde de geçmiş dönemlere nispetle az da olsa göçler yaşanmıştır. Bu çerçevede 1530 ve sonrası tahirlere yansıyan 176 göçmen kaydı bulunmaktadır.

1455-1525 aralığında mevcut 334 Kemahlı göçmen kaydının 322'si yani % 97'si Tokat ve Sivas merkez/kırsalında bulunmaktadır. Bir başka ifade ile Kemahlı göçmenlerin % 90'ı (299 vergi neferi) Sivas; % 7'si (23 vergi neferi) Tokat'ta idi. Bu durum bahsi geçen bölgelerin Kemah'a en yakın istikrarlı bölge olması ile alakalıdır. Sivas'ın Tokat'a göre

⁴ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/tarihsel-depremler/>

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Alpaslan Demir, "XV-XVI. Yüzyıllarda Kemahlı Göçmenler", Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Prof.Dr. Yılmaz Kurt Armağanı, C. 1, Akçağ Yay., Ankara 2016, s. 227-236.

daha yakın olması göçmenlerin hemen hemen tamamına yakınının Sivas'a yönelmesine neden olmuştur. Sivas ve Tokat'ta bulunan 322 Kemahlı göçmenin % 15'i (48 nefer) Müslüman, % 85'i (274) gayrimüslimdir. Dolayısıyla bölgeden Osmanlı topraklarına daha yoğun olarak gayrimüslim göçü yaşandığı aşıkardır (bkz. Tablo II).

Kemahlı Göçmenler	1455		1484-1486		1500-1525		
	M	G	M	G	M	G	T
Sivas Kırsal	25	38	3	46	4	137	253
Sivas Merkez	2	7	2	13	1	21	46
Tokat Kırsal	5	6	5	3	0	0	19
Tokat Merkez	1	0	0	2	0	1	4
Erzincan Merkez	X	X	X	X	0	3	3
Mardin Merkez	X	X	X	X	2	0	2
Harput Merkez	X	X	X	X	0	3	3
Karahisar-ı Şarki Merkez	X	X	0	3	X	X	3
Trabzon Merkez	X	X	1	0	X	X	1
TOPLAM	33	51	11	67	7	165	334

Tablo II: Kemahlı Göçmenler (M: Müslim; G: Gayrimüslim; T: Toplam; X: Tahrir Defteri Yok)

Tahrir defterlerinin asıl varlık sebebinin timar sisteminin devamlılığını sağlamaya yönelik olması nedeniyle, bu defterlerde kişilerin isimleri altında bulunan ve nereden geldiğini işaret eden notların göçmenlerin tamamı için düşüldüğünü söylemek çok da olası değildir. Fakat, sayısal anlamda bir Kemahlı göçmen yoğunluğu aslında sayının daha fazla olabileceğini de göstermektedir. Şüphesiz bu rakamlar sadece Osmanlı topraklarında olanları göstermektedir. Göçlerin hiçbir zaman tek bir yöne olmayacağı göz önüne alınmalıdır. Kemah'ın batısına Osmanlı topraklarına yöneldiği gibi Kemah'ın kuzey, güney ve doğusunda bulunan Osmanlı toprağı olmayan bölgelere de göçmenler gitmiş olmalıdır. Nitekim, özellikle Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihindeki İran seferi sırasında şiilere karşı takındığı tavır nedeniyle bu grupların yerlerini terk ederek Şah İsmail'in yanına gittikleri bilinmektedir.⁶

⁶ Şiilerin Şah İsmail tarafına gitmeleri bahsi için bkz. İsmet Miroğlu, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), TTK Yay., Ankara 1990, s. 36.

Anadolu için 16. yüzyılda öngörülen yıllık nüfus artış hızı ‰ (binde) 10-15 aralıdır.⁷ Bu oranın altı veya üstü bölgede normalin dışında bir olay yaşandığını gösterir. Aşırı artışlar bölgeye göç geldiğini, eksilişler ise bölgeden göç edildiğini ya da savaşlar, hastalıklar, doğal afetler nedeniyle ölümler yaşandığını ifade eder. Kemah bölgesinde 1516-1530 aralığında yıllık nüfus artış oranı toplamda ‰ 61, Müslüman nüfusta ‰ 93 ve gayrimüslim nüfusta ‰ 52 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranların çok yüksek olduğu aşikardır. Dolayısıyla bölgeye Müslüman nüfus daha fazla olmak üzere bir göçün yaşandığı çok rahat bir şekilde söylenebilir. Burada dikkat çekici olan 1516 yılında viran köylerin yüzde sıralaması ile yıllık nüfus artış hızı binde sıralamasının paralel gittiğidir. Dolayısıyla özellikle göçmenlerin viran köylere yöneldiği ifade edilebilir. 1516 yılında viran/boş olarak kaydedilen 182 köyden sadece 143'ü 1530 tahririnde tekrar kaydedilmiştir. Bahsi geçen 143 köyden ise 79'unda nüfus bulunduğu görülmektedir. 79 köyün 66'sı Müslümanlar, 10'u gayrimüslimler tarafından meskun iken 3 köyde Müslüman ve gayrimüslimler birlikte yaşamaktadır (bkz. Tablo III, Tablo IV).

	1516					1530						Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰ (Binde)		
Nahiye	Toplam Köy	Vergi Nefer	Müslim	Gebran	Viran Köy	Toplam Köy	Vergi Nefer	Müslim	Gebran	Boş Köy		Vergi Nefer	Müslim	Gebran
					%					%				
Dinasor	17	0	0	0	100	17	76	76	0	30		363	363	x
Diğİnlü	12	0	0	0	100	13	69	69	0	16		353	353	x
Gercanis	20	8	8	0	95	21	219	183	36	29		256	240	292
Orçol	16	19	4	15	88	25	224	143	81	24		188	271	123
Vadivank	31	69	29	40	78	30	245	93	152	37		94	84	98
Kuruçay	56	110	104	6	57	50	285	283	2	32		70	73	-86
Kuzey Kemah	44	397	26	371	52	39	780	64	716	23		49	64	48
Ortail	18	137	0	137	50	17	329	11	318	35		64	187	62

⁷ Bkz. Alpaslan Demir, “XVI. Yüzyılda Koğans Nahiyesi: Nüfus ve Yerleşme”, History Studies International Journal of History, 3/2, 2011, s. 125-145; Alpaslan Demir, “XVI. Yüzyıl Anadoluşunda Dış Göçler: Şarkıyan”, Karadeniz Araştırmaları, S. 28, 2011, s. 51-66; Alpaslan Demir, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007; Alpaslan Demir, “16. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehir Demografisine Göçlerin Etkisi”, Bilig, S. 50, Yaz 2009, s. 15-28; Osman Gümüşçü, “Internal Migration in Sixteenth Century Anatolia”, Journal of Historical Geography, S. 30/2, 2004, s. 231-248.

Aşağııl	47	507	82	425	43	44	934	107	827	39		45	18	49
Güney Kemah	37	500	59	441	35	35	860	58	802	29		39	-2	44
TOPLAM	298	1747	312	1435	62	291	4021	1087	2934	30		61	93	52

Tablo III: Kemah Bölgesi Vergi Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

1516 tahririnde kayıtlı 52 köyün 1530 tahririnde olmadığı görülmektedir. Bu köylerin 14 tanesi Aşağııl, 11 tanesi Kuzey Kemah, 9 tanesi Kuruçay, 6 tanesi Vadivank nahiyelerine aittir. Şayet bu köyler idari sınır değişikliği nedeniyle başka kazalara yazılmadı ise bu köylerin ortadan kalkmış olduğu söylenebilir. Bahsi geçen 52 köyün 40'ı viran köyler iken 12 tanesi nüfus barındıran köylerdir. Fakat bu köylerin nüfus olarak büyük köyler olduğu söylenemez. Söz konusu 12 köyün 6 tanesi Aşağııl, 4 tanesi Kuruçay ve 2 tanesi Güney Kemah nahiyelerinde bulunmaktadır. 12 köyün 10'u Müslümanların, 2'si gayrimüslimlerin meskun olduğu köylerdir. Keza 1516 yılı tahririnde bulunan ve Müslümanlarca meskun olan 6 köy 1530 tahririnde nüfussuz olarak kaydedilmiştir. Buralarda bulunanların diğer köylere dağıldığı söylenebilir. Şayet idari bir sınır değişikliğinden kaynaklanmıyor ise 1516 yılında olmayıp 1530 yılı tahririnde bulunan köy sayısı 48'dir. İşin ilginç yanı bu köylerden 23'ünün nüfus barındırmamasıdır. Geriye kalan 25 köyün 18'i Müslümanlar, 7'si ise gayrimüslimlerce meskundur (Bkz. Tablo IV).

Nahiye	Viran ve Boşan Nüfusa				İlk Tahrirde Nüfuslu İkinci Tahrirde Boş köy			Sadece ilk Tahrirde olan					Sadece İkinci Tahrirde Bulunan			
	Toplam	Müslim	Ortak	Gebran	Toplam	Müslim	Gebran	Toplam	Nüfuslu köy	Müslim	Gebran	Viran ve boş	Toplam	Nüfussuz	Müslüman	Gebran
Ortail	2	1	1	0	0	0	0	2	0	0	0	2	1			0
Kuzey Kemah	4	3	0	1	0	0	0	11	0	0	0	11	6	1	1	4
Aşağııl	3	3	0	0	1	1	0	14	6	5	1	8	10	6	2	2
Güney Kemah	3	0	0	3	2	2	0	3	2	1	1	1	1	0	0	1
Diğİnlü	11	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0
Vadivan k	13	8	0	5	1	1	0	6	0	0	0	6	5	5	0	0
Kuruçay	12	12	0	0	1	1	0	9	4	4	0	5	6	3	3	0
Dinasor	11	11	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	2	1	1	0

Gercanis	13	12	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0
Orçol	7	5	2	0	0	0	0	5	0	0	0	5	14	4	10	0
TOPLA M	79	66	3	10	6	6	0	52	12	10	2	40	48	23	18	7

Tablo IV: Kemah Bölgesi Nüfus Hareketliliği

Bayburt, Kemah, Erzincan, Erzurum bölgeleri için tutulmuş 1530’lu yıllara ait evkaf defterinde bölge nüfusunun hareketli olduğuna dair bilgiler vardır. Evkaf defterindeki en önemli kayıt şüphesiz, Kızılbaş fetretinde halkı dağılmış olan yerleşmelerin harap ve boş olduklarıdır. Devlet tarafından bu durum vurgulandıktan sonra, yeni tahrir yapılırken o yerleşmelerde daha önce yaşamış olanların devletin burada sağladığı güvenli ortam nedeniyle geri dönmeleri durumunda herkesin eski yerinde oturmasına izin verilmesi ve bu bölgenin şenlendirilmesi için gerekli adımların atılması yetkililerden istenmiştir.⁸ Evkaf defterindeki bu kayıt, bölgede yaşanan politik çatışmalar neticesinde köylerin harap hale geldiğinin ve yukarıda verilerin yorumlanması ile ortaya konan nüfus hareketliliğinin belgesidir.

Yukarıda bahsedilen bütün verilerden hareketle Kemah bölgesindeki politik çatışmalar nedeniyle, özellikle sınır hattı olmak üzere, bölgenin bir nüfus kaybı (Müslüman ve gayrimüslim) yaşadığı görülmektedir. Bölgeden göç eden gayrimüslimlerin büyük bir çoğunluğunun Kemah’ın batısına Osmanlı topraklarına, Müslümanların ise, mezhepsel kaygılar nedeniyle, Kemah’ın doğusuna Safevi topraklarına yöneldiği anlaşılmaktadır. Osmanlı fethi akabinde bölgede oluşturulan istikrarlı yapıya bağlı olarak buralardan göç edenlerin azımsanmayacak bir kısmının geri geldiği söylenebilir. Nitekim evkaf defterinde geçen bilgiler de bu yöndedir. Kemah ile aynı siyasi gidişatı yaşamış olan Gümüşhane’nin Koğans kazasının 1518 tarihli tahrir defteri dikkatle incelendiğinde pek çok köye ait kayıta, farklı sitilde yazılmış ya da normal sayfa düzeninin dışına sonradan eklenmiş şahıs isimleri görülmektedir.⁹ Bu şahıslar 1518 tahririnin yapılmasının akabinde 1530 tahririnden önce bu yerleşmelere gelmiş ya da getirilmiş olmalıdır.

Sonuç

Kemah ve çevresinde yaşanan politik çatışmalar bölgenin harap olmasına neden olmuştur. Özellikle Osmanlı-Safevi çatışması sınır hattı olarak tanımlanabilecek

⁸ BOA. TD. 199: “..... ve hâric ez-defter ba’zı mahûf derbend ve memerr-i nâsda vâki’ olan kurâda kadîmden zâviyeler vaz’ olunub ahalisi Kızılbaş feterâtında perâkende olub gitmek ile kurâ ve zevâyâ hâlî ve harâb kalub eyle olsa vilâyet-i mezbûre müceddeden kitâbet olundukda ol hâlî ve harâb olan kurânun ahalisinden ba’zı kayd-ı hayâtta olanları Hazret Hudâvendigâr-ı gerdûn-ıktidârın eyyâm-ı ‘adâletinde vilâyet emn ü emân üzre âsûde-hâl olmağla gelüb her biri yerlû yerine mütemekkin olub şenleyüb ba’zı evvelden harâb ü yebâb olub girü ihyâsı lâzım olan kurâya ve ba’zı mahûf derbendlerde ber-karâr-ı sâbık ihdâsı lâzım olan mahallere zâviyeler vaz’ idüb evkâfı pâdişâh (zıllullahı halledallahu mülkehu) kibelinden her kangı karyede vâki’ olmuş ise mahsûlünden birer ve ikişer çiftlik ta’yîn ve takdîr idesiz deyü emr olunub ve sâbıkü’z-zikr olan ba’zı evkâfın kurâları vâdilerde vâki’ olub Kızılbaş fetreti zamanından berü kırk elli yıl mikdârı hâlî ve harâb kalub hâlîyâ vilâyet-i mezbûre Hudâvendigâr Hazretlerinin eyyâm-ı sa’âdetlerinde şenelmeğe yüz dutub etrâf ve cevânibde perâkende olan ahâlisi girü gelüb cem’ olub evkâf-ı mezbûrun divânileri emr-i pâdişâhiyle şenelüb ma’mûr olmak şartıyla sipâhiye virilmek ile ...”, s. 4. Benzer diğer kayıtlar için bkz. s. 25,47, 59.

⁹ Muhtelif kayıtlar için bkz. BOA. TD. 60, s. 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228.

Kemah'ın kuzeybatısındaki nahiyelere ait köyleri viran hale getirmiştir. Özelde kuzeybatı sınır hattı olmak üzere Kemah'ın bütün nahiyelerini etkilemiş olan çatışmalar nedeniyle halkın büyük bir kısmı bölgeyi terk etmiştir. Bölgeyi terk eden gayrimüslim halkın çoğunluğu batıya yönelerek Osmanlı topraklarına, Müslüman nüfusun çoğunluğu ise mezhepsel kaygılar nedeniyle doğuya yönelerek daha güvenli Safevi topraklarına gitmiştir. Tahrir defterlerindeki yerleşme ve nüfus bilgileri yorumlandığında, Osmanlının bölgeyi fethetmesi sonrasında oluşturulan istikrarlı yapı ile buraları daha önceden terk etmiş olan gayrimüslim ve Müslüman unsurların önemli bir kısmının geri gelerek ya daha önceki köylerine ya da yeni köyler kurarak bölgeye yerleştikleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

I- Yayımlanmamış Arşiv Kaynakları:

a) Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi:

- Tahrir Defterleri No (BOA.TD.): 60, 168, 199.

II- Telif Eserler ve İnternet Kaynakları:

DEMİR, Alpaslan, "16. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehir Demografisine Göçlerin Etkisi", Bilig, S. 50, Yaz 2009, s. 15-28.

DEMİR, Alpaslan, "XVI. Yüzyıl Anadoluşunda Dış Göçler: Şarkıyan", Karadeniz Araştırmaları, S. 28, 2011, s. 51-66.

DEMİR, Alpaslan, "XVI. Yüzyılda Koğans Nahıyesi: Nüfus ve Yerleşme", History Studies International Journal of History, 3/2, 2011, s. 125-145.

DEMİR, Alpaslan, "XV-XVI. Yüzyıllarda Kemahlı Göçmenler", Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Prof.Dr. Yılmaz Kurt Armağanı, C. 1, Akçağ Yay., Ankara 2016, s. 227-236.

DEMİR, Alpaslan, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, "Internal Migration in Sixteenth Century Anatolia", Journal of Historical Geography, S. 30/2, 2004, s. 231-248.

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/tarihsel-depremler/>

MİROĞLU, İsmet, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), TTK Yay., Ankara 1990.